

Səddam Qüdrət oğlu ALIYEV
Bakı Dövlət Universitetinin doktorantı

AZƏRBAYCAN GÖMRÜK ORQANLARINDA İDARƏETMƏNİN İNKİŞAFI VƏ SƏMƏRƏLİ TƏŞKİLİ

Xülasə

Məqalədə Azərbaycanın gömrük orqanlarının səmərəli təşkili məsələləri tədqiq olunur. Burada müəllif gömrük orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, gömrük nəzarətinin "elektron hökumət" çərçivəsində "açıq pəncərə" prinsipi ilə təşkil olunması, gömrük idarəedilməsində gömrük brokerlərinin fəaliyyəti və s. məsələlərə toxunulub. Məqalədə gömrük nəzarətinin və idarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin səmərəli təşkil olunmasına dair müxtəlif yollar təklif olunur. Yekunda aparılan tədqiqat üzrə ümumi nəticələr əks edilmişdir.

Açar sözlər: gömrük nəzarəti, gömrük idarəedilməsi, gömrük brokerləri, elektron hökumət, "bir pəncərə" prinsipi.

Giriş

Hazırda gömrük siyasəti məsələlərinə getdikcə daha çox diqqət yetirilir. Həm milli təhlükəsizlik, həm də ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi bu sahədəki işlərin bilikli və prinsiplial aparılmasından birbaşa asılıdır. Bu istiqamətdə dövlətimizdə gömrük qanunvericiliyinin və gömrük xidmətinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün tədbirlər görülmüş və görülməkdədir. Belə ki, Azərbaycan Prezidentinin 11 Noyabr 2008-ci il tarixli Fərmanına uyğun olaraq, 1 yanvar 2009-cu il tarixindən etibarən sərhəd-keçid məntəqələrində mallara və nəqliyyatlara baxış keçirilərkən "vahid pəncərə" prinsipi tətbiq olunmağa başladı. Gömrük Komitəsi, Prezidentin 11 Noyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı əsasında 18 Noyabr 2008-ci il tarixində gömrük orqanlarında "vahid pəncərə" prinsipinin həyata keçirilməsi üçün bir komissiya yaradıb. 22 dekabr 2009-cu ildə icazələrin verilmə ardıcılığını təyin edən texnoloji bir sxem quruldu. Bu sxem gömrük işçilərinə sərhəd-keçid məntəqələrində gömrük, baytarlıq, fito-sanitariya və sanitariya-karantin nəzarəti və beynəlxalq avtomobil nəqliyyatını qanunlara uyğun olaraq həyata keçirən nəqliyyat vasitələrinə "icazə" sertifikatları vermək imkanı verirdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu gün gömrük sisteminin həll olunmamış problemləri arasında aşağıdakılar var: malların gömrük dəyərinin azaldılması və səhv bəyannamə; qiymət məlumat sisteminin inkişaf etməməsi; audit metodlarına əsaslanan nəzarətin aşağı səmərəliliyi; gömrük orqanlarının əməliyyat bölmələri arasında digər hüquq-mühafizə və tənzimləyici orqanlarla qarşılıqlı əlaqənin aşağı səviyyəsi; kadrların, xüsusən də idarəetmə, məlumatın idarə edilməsi və təhlili sahəsində mütəxəssislərin yetərinə hazırlığı; gömrük işçilərinin aşağı səviyyədə sosial müdafiəsi və s.

Müasir şəraitdə gömrük orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri

Bu gün Azərbaycan gömrük xidmətinin elektron və ilkin bəyannamə, risklərin idarə edilməsi sistemi, malların sərbəst dövriyyəyə buraxılmasından sonra gömrük nəzarəti kimi fəaliyyətlərini inkişaf etdirir.

Risk idarəetmə sistemi istifadəyə verildi və təkmilləşdirilməyə davam edir. Bir sıra hallarda insan faktoru həlledici olaraq qalır, lakin bir risk idarəetmə sisteminin köməyi ilə gömrük rəsmiləşdirilməsindən yaranan mümkün riskləri minimuma endirmək mümkündür.

Bu texnologiya bu günə qədər eksperimental rejimdə sınaqdan keçirilir, lakin gələcəkdə onun istifadəsi üçün informasiya Qenerasiya və Qərar Vermə Əməliyyat Mərkəzi kimi sərt şəkildə mərkəzləşdirilmiş bir idarəetmə sisteminin yaradılması planlaşdırılır. Mərkəzin əsas vəzifəsi daxil olan bütün məlumatların fasiləsiz monitorinqi, risklərin idarə edilməsi sistemindən istifadə edərək təhlili, gömrük orqanlarına əməliyyat təlimatlarının verilməsi və digər tənzimləyici orqanlarla məlumat mübadiləsi olacaqdır. Mərkəz xarici gömrük orqanlarından, xarici iqtisadi fəaliyyət iştirak-

çırlarından Azərbaycan ərazisinə malların tədarükü barədə ilkin məlumatlar çərçivəsində digər tənzimləyici orqanlardan məlumat alacaqdır. Bu problemin mürəkkəbliyi bütün tənzimləyici orqanlara verilənlər, informasiya bazasına daxil olan məlumatların obyektivliyində və etibarlılığında. Etibarlı məlumatlar, lazımı məlumatları avtomatik real vaxt rejimində əldə etməkdə maraqlı olan gömrük işçiləri, vergi orqanları və digər şöbələr üçün eyni dərəcədə zəruridir. Yuxarıda göstərilənlərlə əlaqəli tənzimləyici orqanların vahid məlumat bazasının yaradılması məsələsinin əsaslı şəkildə həlli vacibdir [1, s.135]. Gömrük orqanlarının idarəetməsini daha da təkmilləşdirmək üçün çox vacib bir sahə əqli mülkiyyətin qorunması üzərində işləməkdir. Əqli mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan bölmələrin kadr gücləndirilməsi baxımından qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi və regional gömrük idarələrinin təşkilati strukturunun dəyişdirilməsi planlaşdırılır.

Hazırda Azərbaycan gömrük orqanlarının informasiya sistemləri modernləşdirilir. Bu sistemin tətbiqatçıları iki əsas problemlə qarşılaşırlar: gömrük nəzarəti zamanı sənədlərin işlənməsi üçün beynəlxalq standartların tətbiqi; vergi ödəyicilərinin icra intizamının artırılması, yəni malların gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı ödənişlərin minimuma endirilməsi üçün qanunsuz planlardan çəkinməsi problemi.

Əməliyyat bölmələrinin cinayətlərin açılması işində müsbət bir tendensiya müşahidə olunur. Öz təhlükəsizlik bölmələrinin əməliyyat və xidmət fəaliyyətlərində ən vacib istiqamət - dövlət xidmətinin mənafeələrinə qarşı cinayətlərə və gömrük orqanlarında korrupsiyaya qarşı mübarizədir [2, s.198].

Kadr işindəki əsas səylər bölgənin gömrük orqanlarında kadr hazırlığı məqsədi daşıyır. Gömrük administrasiyasının daha da yaxşılaşdırılması gömrük brokerləri institutunun fəal inkişafı olmadan mümkün deyil. Yeni Gömrük Məcəlləsi üzərində işlərin nəticəsi olaraq, dəyişdirilmiş qanunvericiliyin müasir tələblərini nəzərə alaraq gömrük sahəsində broker xidmətləri bazarının formalaşması barədə inamla iddia edə bilərik. Əsas vasitə gömrük brokerlərinin ictimai birliklərinin zəmanət sistemi idi. Azərbaycan Gömrük Komitəsinə görə, gömrük brokerlərinin böyük əksəriyyəti zəmanətlərin xidmətindən istifadə etməyi üstün tuturlar. Eyni zamanda, gömrük brokerlərinin reyestrinə daxil olan şəxslərin sayı durmadan artmasına baxmayaraq, gömrük brokerləri tərəfindən bəyan edilmiş malların payında azalma tendensiyası müşahidə olunur. Bu, gömrük sahəsində xidmətlər göstərən xarici iqtisadi fəaliyyətin qanuna tabe olan iştirakçılara münasibətdə tənzimləyici orqanların şəxsində dövlət tərəfindən yetərincə diqqət və dəstəyin göstəricisi ola bilər [3, s.345].

2005-ci ilin iyun ayında Dünya Gömrük Təşkilatının Gömrük Əməkdaşlıq Şurasının illik iclasında “Dünya Ticarətinin Təhlükəsizliyi və Asanlaşdırılması Standartlarının Qaydaları” qəbul edildi. 17 standart iki bloka bölünür: gömrük idarələri arasında qarşılıqlı əlaqə standartları və gömrük və ticarət arasında qarşılıqlı əlaqə standartları [5].

Ticarətin Təhlükəsizliyi və Asanlaşdırılması Standartlarının Qaydalarını təmin etmək üçün əvvəlcədən bildiriş, elektron bəyannamə, risklərin idarə edilməsi təhlili və sonrakı audit prinsiplərinin tətbiqinə başlanılmışdır.

Gömrük bazarı ətrafında ən vicdanlı iştirakçıların xidmətləri üçün xüsusi şərtlərin təmin edilməsinin dünya təcrübəsi zəif nəzərə alınır, baxmayaraq ki, mütərəqqi dövlətlərin xarici ticarət fəaliyyətinin iştirakçılarına zamanla sınaqdan keçmiş və təmizliyi bəlli olan münasibətləri ilə verdiyi üstünlüklərin yolları yaxşı məlumdur. Bunlar “ağ siyahılar”, “dəhliz sistemləri” və ya “pilləkən sistemləri” adlanır.

Dövlət nəzarətinin yeni sxeminə əsasən yalnız iki xidmət - gömrük və sərhəd-keçid məntəqələrinin nəqliyyat xəttinə yerləşdirilməsi mühüm vəzifələrdən biridir. Yaxın gələcəkdə inteqrasiya olunmuş idarəetmə sisteminin tətbiqi ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi planlaşdırılır. Dövlət sərhədindən keçid məntəqələrində idarələrə qarşılıqlı əlaqə əsasında müasir dövlət nəzarəti texnologiyalarının tətbiqi, bütün tənzimləyici orqanların vahid məlumat bazasının yaradılması, habelə nəzarət məntəqələrinin hərəkət xətti xaricində tənzimləyici orqanların işi üçün lazımı şərait

yaradılması planlaşdırılır.

Bələliklə, “bir pəncərə” (məlumatın birdəfəlik təqdim edilməsi) və “açıq pəncərə” (inteqrasiya olunmuş gömrük nəzarəti) prinsiplərinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutan prinsiplər olaraq yeni bir təşkilat sistemi yaradılır.

Məlumatların toplanması, saxlanması və işlənməsi üçün vahid avtomatlaşdırılmış sistemin yaradılması, eyni zamanda gömrük sərhədinin təşkili, sərhəd infrastrukturunun inkişafı, nəzarət-buraxılış məntəqələrinin inşası, istismarı və istismarına cavabdeh olan bir strukturun yaradılması mühüm rol oynayır. Bu, vahid normaların, tikinti və istismar qaydalarının tətbiq edilməsinə imkan verəcək və nəzarət-buraxılış məntəqələrinin saxlanması xərclərini xeyli azaldacaqdır.

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı gömrük proseslərinin avtomatlaşdırılması ən müasir texniki vasitələrin tətbiqindən ibarətdir. Gömrük rəsmiləşdirmə proseslərinin belə bir global kompüterləşdirilməsi bir anda iki problemi həll edir. Bir tərəfdən, bu prosedurun qeyd-şərtsiz bir sürətləndirilməsidir, çünki bəyannamə ofisinədən Azərbaycana istənilən nöqtəsinə çıxmadan təqdim edilə bilər. Digər tərəfdən isə, bu, gömrük işinin səmərəliliyində və şəffaflığında bir artımdır, üstəlik müfəttiş ilə idxalçı arasında şəxsi təmasları istisna edir.

Gömrük orqanları fəaliyyətlərinin xüsusiyyətlərinə görə xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarına nəzarət edir, qanunsuz əməliyyatların qarşısını alır və narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə aparırlar. Buna görə də, korrupsiyaya qarşı mübarizə gömrük sisteminin səmərəli işləməsi üçün vacib şərt və əsas tələbdir. İdarəetmə sistemlərinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması problemləri ənənəvi olaraq iqtisadi elində və praktikada aktualdır və sosial, hüquqi, siyasi münasibətlərin yenidən qurulması dövründə bu problem xüsusilə aktualdır və xüsusilə çətindir.

Öz növbəsində səmərəliliyin yaxşılaşdırılması birbaşa idarəetmənin keyfiyyətindən asılıdır. Müasir idarəetmə iqtisadiyyat, psixologiya, sosiologiya, fəlsəfə, mədəniyyətşünaslıq kimi elmlərin nailiyyətlərini birləşdirmişdir.

Hal-hazırda Azərbaycanın gömrük orqanları hələ də beynəlxalq standartlar səviyyəsində işlərini təmin etməyə tam hazır deyillər, çünki aradan qaldırılmadan gömrük orqanlarının işini keyfiyyətə yeni bir səviyyəyə qaldırmaq və bütövlükdə xidmətin səmərəliliyini artırmaq mümkün olmayan bir sıra əsas, sistemli problemlər həll olunmamışdır. Zənnimizcə, köhnə problemlərin həlli üçün yeni yollar tapılmalı, onların həyata keçirilmə mərhələlərini müəyyənəşdirmək lazımdır.

Gömrük sahəsindəki vəziyyəti dəyişdirmək təkcə gömrük idarəsinin özünün düzəltməsi deyil. Bu, gömrük orqanlarının fəaliyyətində səlahiyyətli və vaxtında idarəetmə qərarlarını hazırlamaq və qəbul etmək üçün bir fürsətdir [6].

Eyni zamanda, bu gün gömrük orqanlarının islahatının tamamlanmadığını deyə bilərik. Belə ki, inkişaf prioritetləri müəyyən edilmiş və onlara uyğun kadr seçimində islahatlar davam edir. Gömrük sistemində effektiv idarəetmə sistemi və inzibati hüququn ən çətin alt qolu sayılan gömrük qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi də inkişaf etdirilir.

Nəticə

Gömrük orqanlarının idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətlərini öyrənərək, fikrimizcə, gömrük idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsinin aşağıdakı yollarını ayırmaq olar:

1. təşkilati idarəetmə strukturlarının modernləşdirilməsi (iyerarxi idarəetmə strukturunda optimallaşdırma; gömrük sisteminin təşkilinin yaxşılaşdırılması və əlaqələrin azaldılması; kompleks idarəetmə strukturlarının sadələşdirilməsi və onların çevikliyinin artırılması; təşkilati idarəetmə strukturlarında təkrarlanmanın aradan qaldırılması; maksimum tipləşdirmə dərəcəsinin təmin edilməsi);

2. idarəetmə metodlarının təkmilləşdirilməsi (hər bir gömrük vahidi üzərində nisbətən vahid yükün təmin edilməsi; rəhbərlərin və tabe olanların funksiyalarının, hüquq və vəzifələrinin aydın şəkildə müəyyənəşdirilməsi; qərarların icrasına təsirli nəzarətin olması);

3. gömrük sisteminin elmi əsaslı proqram hədəfli inkişafı yolu ilə idarəetmə proseslərinin elmi səviyyəsinin yüksəldilməsi;

4. informasiya bazasının inkişafı (Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsi, regional gömrük idarələri, gömrük postları arasında informasiya rəhbərliyinin gücləndirilməsi);

5. idarəetmə sisteminə informasiya texnologiyalarının inkişafı və kompüterləşdirmənin genişləndirilməsi;

6. gömrükdə məlumat əsasında yeni bir təşkilat və idarəetmə konsepsiyasının hazırlanması.

Beləliklə, hazırkı inkişaf mərhələsində Azərbaycan gömrük orqanlarında idarəetmə prosesi zəruri qərarların vaxtında aşkarlanmasını və qəbul edilməsini tələb edən bir sıra problemlərlə mübarizəyə keçirilməsi gömrük orqanları daxilində idarəetmə sisteminin inkişafına töhfə verəcək çevik, oturuşmuş təşkilati struktur yaradacaq, bütün idarəetmə funksiyalarının həyata keçirilməsinin səmərəliliyini artıracaq.

Eyni zamanda, qeyd etməliyə ki, gömrük idarəsi, gömrük idarəsinin təşkilati sisteminin belə bir işləməsidir ki, əslində, gömrük orqanlarının həyata keçirilməsi, tənzimləmə və fiskal funksiyaları, sərhəd mallarının hərəkətinin etibarlılığı və keyfiyyətinin artırılması, gömrük qaydalarının pozulması səviyyəsinin azaldılması üçün bir səmərəli vasitədir. Azərbaycanın gömrük orqanlarında gömrük inzibətçiliyinin təkmilləşdirilməsi gömrük rəsmiləşdirilməsinin yeni texnologiyalarının tətbiqi yolu ilə həyata keçirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Şəkəraliyev A.Ş., Nuriyev C.Q., Əliyev A.Ə., Şəkəraliyeva Z.A. Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi. Dərslük. Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı – 2018. -292 səh.
2. Nuriyev C.Q., Əliyev A.Ə., Atakişiyev M.C. Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi. Ali məktəblər üçün dərslük. Bakı, 2012. -292 s.
3. Quliyev Eldar Allahyar oğlu. Gömrük işinin təşkili: dərs vəsaiti / E.A. Quliyev, İ.İ. Mehraliyev; elmi red. A.Ş.Şəkəraliyev. - Bakı: “Kooperasiya” nəşriyyatı, 2012. - 400 s.
4. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Qanunvericiliyi: 3 cildə / Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi; tərt. S. Muxtarov II cild. - Bakı: “Ozan”, 2009 - 872 s.
5. http://www.wcoomd.org/en/WCO%20Working%20Bodies/Procedures_and_Facilitation/Permanent_Technical_Committee
6. “Таможенная конвенция о международной перевозке грузов с применением книжки МДП (Конвенция МДП)” (Заклучена в г. Женеве 14.11.1975).

Саддам Гудрет оглы Алиев

докторант Бакинского Государственного Университета

Развитие и эффективная организация управления в таможенных органах Азербайджана

Аннотация

В статье исследуются вопросы эффективной организации таможенных органов Азербайджана. Здесь автор рассматривает совершенствование деятельности таможенных органов, организацию таможенного контроля в рамках “электронного правительства” по принципу “открытого окна”, деятельность таможенных брокеров в таможенном управлении и др. вопросы. В статье предлагаются различные способы эффективной организации деятельности таможенного контроля и управления. В заключение отражены общие результаты исследования.

Ключевые слова: таможенный контроль, таможенное управление, таможенные брокеры, электронное правительство, принцип “единого окна”.

Saddam Gudret Aliyev
Doctoral student of Baku State University

Development and effective organization of management in the customs authorities of Azerbaijan

Summary

The article examines the issues of the effective organization of the customs authorities of Azerbaijan. Here the author examines the improvement of the activities of customs authorities, the organization of customs control within the framework of “electronic government” on the principle of “single window”, the activities of customs brokers in the customs administration and other issues. The article proposes various ways to effectively organize the activities of customs control and management. In conclusion, the general results of the study are reflected.

Key words: customs control, customs administration, customs brokers, e-government, “single window” principle.